

Bayram DURBİLMEZ, Alevîlik, Bektaşîlik, Ahîlik (Araştırmalar-İncelemeler), İstanbul: Bilge Kültür, Sanat Yayınları, 2025, ISBN: 978-625-5541-24-6, 325 sayfa.

Doç. Dr. Fatma TEKİN*

Prof. Dr. Bayram Durbilmez, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk Halk Edebiyatı öğretim üyesidir. Âşık, tekke ve sözlü edebiyat geleneği üzerinde ortaya koyduğu eserleri ve çalışmalarıyla akademik bir rol üstlenmiş; ayrıca çalışmalarında Türk dünyasının farklı ülke ve bölgelerinin kültürel zenginliklerini karşılaştırmalı olarak ele almış ve değerlendirmiştir.

Bayram Durbilmez tarafından hazırlanan ve Bilge Kültür, Sanat Yayınları arasında çıkan bu kitap, yazarın geçmiş süreçlerde “Alevîlik”, “Bektaşîlik” ve “Ahîlik” ile ilgili yapılan araştırma ve inceleme çalışmalarının bir kısmının bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Âşık edebiyatının kuruluşunda ve gelişmesinde çeşitli Alevi, Bektaşî zümrelere mensup âşıkların ve derviş-şairlerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu bağlamda eser; âşık edebiyatının oluşumu ve gelişiminde Alevi, Bektaşî geleneğinin izlerini araması, bulması ve etki boyutunu Muhyiddin Abdal, Şah İsmail Hatayî, vd. gibi derviş edebiyatının öncü isimlerinin şiir örnekleri ile göstermesi açısından büyük kıymete haizdir. Ayrıca yapılan şiir çözümlemeleriyle de eser Türkistan’dan Horasan’a, Horasan’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yayılan dil, kültür ve edebiyata dair geniş bir yelpaze sunmuştur.

325 sayfadan oluşan çalışmada bulunan altı bölümün ana başlıkları şöyledir: 1. Alevîlik, Bektaşîlik ve Türk Edebiyatı, 2. Balkanlarda Alevîlik ve Bektaşîlik, 3. Alevî, Bektaşî Anlatılarında Mitolojik Motifler, 4. Ahîlik Kültürü ve Ahîler, 5. Kerbelâ Olayının Edebiyata Yansımaları, 6. Alevî, Sünnî Kardeşliği. Kırmızı renkli kitap kapağının merkezinde yer alan “semah” görseli ise Alevi-Bektâşî geleneğinin en temel ibadet ve ifade biçimlerinden biridir. Bu bağlamda kitabın kapağı; Alevîlik, Bektaşîlik ve Ahîlik gibi birbirine tarihsel ve düşünsel olarak bağlı üç büyük damarı, “insan” ve “ritüel” odağında birleştirmiştir.

Çalışmanın “Alevîlik, Bektaşîlik ve Türk Edebiyatı” başlığını taşıyan birinci bölümü; “Alevî, Bektaşî Zümreler ve Âşık Edebiyatı”, “Abdallar ve Abdal Mahlaslı Şairler”, “Muhyiddin Abdal’a göre Hacı Bektaş ve Otman Baba”, “Hatayî’nin Anadolu Sahası Halk Şairlerine Etkileri ve Sıdkı Baba Divanı’ndan Bir Örnek” olmak üzere dört alt başlıktan ve bu dört başlığın altında yer alan diğer alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümde dinî-tasavvufî akımlardan beslenen ve Anadolu’da derviş tarzı Türk edebiyatının oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunan önemli dinî-tasavvufî zümreler arasında yer alan “Melamî-Hamzavî”, “Alevî-Bektaşî” ve “Zühdi” zümrelerinden söz edilmiştir. Alevîlik, Bektaşîlik ve Ahîlik öğretilerinin yaygınlaşmasına öncülük eden Abdalların Türk kültürüne katkıları örneklerle anlatılmış ve Abdal mahlaslı şairlerle ilgili elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. İçinde bulunduğu dönemin en önemli Kalenderî, Bektaşî, Hurufî şairlerinden biri olan Muhyiddin Abdal’ın Hacı Bektaş ve Otman Baba hakkındaki şiirleri çözümlenmiş ve “Vardım Kırklar Meclisine” şiiri metinler arası bir yaklaşımla incelenmiştir. Anadolu’da Alevîliğin kurumsallaşmasına öncülük eden Şah İsmail Hatayî’nin Anadolu derviş şairleri, âşıkları üzerine etkileri örnek metinler eşliğinde gösterilmiştir. Burada özellikle Hatayî adına bağlı “Bîçâre Hatayî”, “Can Hatayî”, “Derdimend

* Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, İzmir/ Türkiye, ftekin3835@gmail.com, ORCID: 0000 0002-2471-6711.

Hatayî”, “Derviş Hatayî”, “Dost Hatayî”, “Haste Hatayî”, “Hatayî”, “Hatayî Baba”, “Hatayî Biçâre”, “Hatayî Hayderoğlu”, “Hatayî Kemter” gibi yirmi farklı mahlas olduğu tespit edilmiş ve mahlas çeşitliliğindeki bu zenginlik, örnek metinlerden hareketle Anadolu’nun Şah İsmail Hatayî’ye ne derece sahip çıktığına yorulmuştur.

“Balkanlarda Alevîlik ve Bektaşîlik” başlığını taşıyan ikinci bölüm, “Edirne’den Balkan Ülkelerine Bektaşîlik ve Muhyiddin Abdal” adlı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Edirne, Trakya ve Balkanlarda Alevî, Bektaşî varlığı konusunda değerlendirmeler yapılmış ve Balkanlarda bulunan Kalenderî, Vefaî, Bektaşî, Alevî tekkeleri, türbeleri vb. ziyaret yerlerinden bahsedilmiş; Kalenderî, Vefaî, Bektaşî ve Alevî zümrelerin Türkistan’dan Horasan’a, Horasan’dan Anadolu’ya, Anadolu’dan Balkanlara kadar taşınan ortak kültürel mirasın oluşmasına ve yaygınlaşmasına olan katkısına dikkat çekilmiştir. Balkan ülkelerinin birçok yerinde menkıbeleri anlatılan, cem törenlerinde nefesleri okunan Muhyiddin Abdal hakkında bilgi verilmiştir. Muhyiddin Abdal, 16. yüzyıl tekke-tasavvuf şairlerindedir. Türkiye Türkleri ile Balkan Türkleri arasında okunan nefesleri, ilahileri, hikmetleri ve hakkında çıkan efsane ve rivayetleriyle Muhyiddin Abdal, ortak kültür değeri ve bir inanç önderidir.

“Alevî, Bektaşî Anlatılarında Mitolojik Motifler” başlığını taşıyan üçüncü bölüm, “Munzur Baba’ya Bağlanan Efsane Çeşitlenmelerindeki Mitolojik Motifler” adlı alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Türk mitolojisinden menkıbelere aktarılan mitolojik motiflerin varlığına dikkat çekilmiş, Munzur Baba’ya bağlanan efsane/menkibe çeşitlenmelerindeki mitolojik motifler değerlendirilmiştir. Sembolik ifadelerin ve mitik motiflerin bir örgü hâlinde bulunduğu Munzur Baba adına bağlanan dört çeşitlenmede, üzerinde durulan motifler ise rüya, olağanüstü doğum, Çoban Ata ve üç, yedi, kırk sayısı olmuştur. Bu motiflerin ya eski Türk inançlarından ya da Horasan erenleri yoluyla Anadolu’ya, hatta Balkanlara kadar uzanan eren kültüründen kaynaklandığı tespit edilmiştir.

“Ahîlik Kültürü ve Ahîler” adlı dördüncü bölümü, “Ahîlik Yolu ve Bu Yolun Yoldaşları” adını taşıyan alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Ahîlik hakkında kısaca bilgi verilmiş, Ahîlik kültürünün yazılı ve sözlü kaynaklarına değinilmiş, Ahîlik yolunun ve ahîlerin özelliklerinden söz edilmiştir. Burada özellikle dini, millî, ahlaki, mesleki eğitimle şekillenen ve gözetme, yardımlaşma temelli olan Ahîlik yolunun “edep yolu” olduğu vurgulanmış; “eline, diline, beline sahip olmak”, “yaratılanı Yaradan’dan ötürü sevmek”, “iyiliğe de kötülüğe de iyi şekilde karşılık vermek” düsturları bu geleneğin öğretileri arasında sayılmıştır.

“Kerbelâ Olayının Edebiyata Yansımaları” başlıklı beşinci bölüm “Yozgatlı Hüznî Dîvânlarında Kerbelâ” ve “Sorgunlu Sıdkı Baba Divanı’nda Kerbelâ” adını taşıyan iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde M. 680 / H. 61 yılının Ekim / Muharrem ayında Kerbelâ’da yaşanan kanlı olay ve İmam Hüseyin’in katliamı ele alınmıştır. Türk edebiyatını oluşturan bütün şubelerinde ve Alevî, Bektaşî zümrelerle birlikte Sünnî zümrelerde de derin üzüntülere yol açan bu vahşeti konu alan şiirler, Yozgatlı Hüznî divanlarından ve Sorgunlu Sıdkı Baba Divanı’ndan seçilmiş; örnek olarak seçilen metinler sistematik çözümleme yöntemiyle incelenmiştir. Burada Yozgatlı Hüznî’nin divanlarındaki beş şiirde ve Sıdkı Baba Divanı’nda anlatılan Kerbelâ olayının mekân, zaman ve şahıs unsurlarıyla birlikte tarihî gerçeklere uygun şekilde işlendiğine dair yapılan tespit önemlidir.

“Alevî, Sünnî Kardeşliği” başlığını taşıyan altıncı bölümde “Birlik Türküsü Destanı ve Alevî-Sünnî Kardeşliği” adını taşıyan araştırma-inceleme yazısı yer almaktadır. Bu bölümde, Ozantürk’ün “Birlik Türküsü Destanı” teknik ve estetik özellikleri bakımından incelendikten sonra içerik bakımından çözümlenmiştir. Leyla Acan tarafından yazılan yazıda ayrıca Âşık Veysel’in millî birlik fikri etrafında söylediği şiirlerle Ozantürk’ün Birlik

Türküsü destanı arasındaki bağı dikkat çekilmiş, Alevî, Sünnî kardeşliği konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmanın sonunda yer alan “Kaynaklar” kısmında ise çalışmada yer alan araştırma ve inceleme yazıları hazırlanırken yararlanılan kaynaklarla, yazarın bu araştırma ve inceleme yazıları doğrultusunda yayımlanan diğer çalışmalarına yer verilmiştir.

Alevîlik, Bektaşîlik ve Ahîlik araştırmalarına yeni bakış açıları kazandıran ve değerli katkılarda bulunan bu kitabın yazarı, kitabını Türk halk biliminin öncü hocalarından Prof. Dr. Umay Günay’a armağan etmiştir. Yazarı ve yayınevini kutluyor, büyük emek ve birikim ürünü bu tür çalışmaların devamını diliyorum.